

ANILA KANANAJ

**PARIMET E PIKËSIMIT NË FJALITË ME NËNRENDITJE
KOMPLEMENTUESE DHE SHITESORE**

1.0 Hyrje

Rregullat e pikësimit kanë karakter të theksuar normativ dhe pritshmëria është që ato të zbatohen prej të gjithëve (Domi et al. 1981; Memushaj 1981, 2017; Ymeri and Buxheli 2002; Çeliku et al. 1997; etj.). Roli i pikësimit është që ta bëjë më të kuptueshme strukturën e fjalisë ose të periudhës në një gjuhë të caktuar. Përdorimi korrekt i tij nuk është thjesht çështje e kodifikimit dhe e përvetësimit të sistemit të pikësimit, por ndikon drejtpërdrejt në qartësinë e informacionit që transmeton fjalia, duke shpënë jo rrallë në moskuptim apo keqkuptim të saj.

Nga përvoja dhe vëzhgimet tona përgjatë viteve, është vënë re se një pjesë e madhe përdoruesish jo vetëm që nuk i kanë të qarta parimet e përdorimit të pikësimit në periudhë, por e mendojnë atë si çështje subjektive, d.m.th. presja vendoset atje ku t'i duket e logjikshme përdoruesit. Probleme më të mëdha paraqet veçanërisht përdorimi i presjes në raportet nënrenditëse, ku përdoruesi i shqipes e ka më të lehtë të përdorë pauzat si orientim për pikësimin sesa t'u drejtohet rregullave sintaksore. Deri më tani përgjegjësia për këtë problem është shkarkuar te përdoruesit, të cilët shfaqin mosnjohje dhe rrjedhimisht, mospërdorim të saktë të rregullave sintaksore të pikësimit në periudhë. Duke pasur parasysh që nxënësit dhe studentët mësojnë në lëndën e sintaksës rreth 13 lloje fjalish me nënrenditje, të cilat kanë rregulla specifike për përdorimin e presjes në kontekst sintaksor neutral ose emfatik, numri i përgjithshëm i rregullave që duhen memorizuar arrin numrin 30 vetëm për fjalitë e nënrenditura. Ky fakt hedh dritë në një anë tjetër problemit: nevojën për të sistematizuar më mirë rregullat për përdorimin e presjes.

Për gjithë këtë problematikë që shpërfaq, përdorimi i presjes përbën një çështje studimore me interes në kuadrin e fjalisë së thjeshtë, por edhe të periudhës. Në pamundësi për ta rrokur të gjithë këtë çështje brenda një trajtese të vetme, synimet tona do të kufizohen në periudhë. Konkretisht, do të trajtohet përdorimi i presjes në fjalitë e nënrenditura, të cilat do të

shihen në sistem, në lidhje të ngushtë me funksionin semantiko-sintaksor që luajnë ato në periudhë, duke parë nëse janë në rolin e komplementit apo të shtesës. Në varësi të rolit të fjalive të nënrenditura, do të sugjerohet edhe përdorimi ose mospërdorimi i pikësimit, konkretisht i presjes.

1.1. Vështrim i thukët mbi qasjen e deritanishme të studimeve

Parimet dhe rregullat e drejtshkrimit të gjuhës shqipe janë përshkruar më së pari në *Drejtshkrimin e gjuhës shqipe* (Kostallari et al. 1974). Ndërkaq, rregullat e pikësimit trajtohen në tri vepra themelore të hartuara nga Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë: *Rregullat e pikësimit në gjuhën letrare shqipe* (Domi et al. 1981), *Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe* (Ymeri and Buxheli 2002) dhe *Gramatika e gjuhës shqipe II: Sintaksa* (Çeliku et al. 1997). Megjithëse ka ngjashmëri të pikësimit në gjuhën shqipe me pikësimin e gjuhëve me alfabet latin ose cirilik, në përdorimin e presjes pikësimi i shqipes dallon nga sistemet e pikësimit të gjuhëve të tjera (Domi et al. 1981, 3).

Parimi i themelor i drejtshkrimit të shqipes pohohet të jetë parimi fonetik (Kostallari et al. 1973), ndërsa parimi kryesor mbi të cilin mbështetet pikësimi, është parimi sintaksor, më saktë parimi sintaksor i kombinuar me atë intonacionor (Domi et al. 1981; Ymeri and Buxheli 2002, 7–8). Struktura sintaksore dhe intonacioni nuk ekzistojnë në ligjërim të ndarë, prandaj parimi sintaksor gërshetohet edhe me parimin intonacionor. Shenjat e pikësimit, në një pjesë të mirë të rasteve, gjejnë mbështetje edhe te struktura sintaksore, edhe tek intonacioni. Megjithëse në Domi et. al. theksohet se “jo çdo pushim që vendoset midis gjymtyrëve të fjalisë në ligjërimin e folur, jepet me presje në ligjërimin e shkruar” (1981, 5), në praktikë kjo është një dukuri që haset rëndom. Citojmë orientimin që jepet në *Rregullat e drejtshkrimit*: “Jepen me presje pushimet midis gjymtyrëve ose fjalive që mbështeten edhe në strukturën sintaksore të ligjërimin e që ndihmojnë në kapjen e kuptimeve e të nuancave kuptimore. Në raste të tjera presja mund të mos pasqyrojë një pushim në ligjërimin e folur, ajo mund të përdoret thjesht për arsye sintaksore ...” (Ymeri & Buxheli 2002, 7–8). Pikësimi i fjalive me nënrenditje është trajtuar gjerësisht edhe në sintaksë (Çeliku et al. 1997).

Fjalitë e varur kryefjalore e përdorur në rendin e ngulët *fjali kryesore – fjali e varur*, nuk ndahet me presje në periudhë si kur kallëzuesi nga i cili varet ajo shprehet me folje që tregojnë dëshirë, vullnet a domosdoshmëri, ashtu edhe kur fjalitë e varur kryefjalore shpreh një pyetje të zhdrejtë, një fjali thirrmore të zhdrejtë ose fjali urdhërore të zhdrejtë. Po ashtu, nuk

ndahet me presje fjalia e varur kryefjalore edhe kur kjo ka rend të lirë në periudhë. Kallëzuesi foljor i fjalisë kryesore në këtë rast zakonisht shprehet me folje që tregojnë të kumtuar, të perceptuar ose një proces mendor dhe rendi është *fjali kryesore – fjali e varur*. Përkundrazi, rendi i anasjellë bën që fjalia e varur të ketë peshën kumtuese dhe fjalitë ndahen me presje.

Fjalia e varur kundrinore mund të zërrë vende të ndryshme ndaj fjalisë kryesore, por rendi i drejtë është në fillim fjalia kryesore dhe më pas fjalia e varur kundrinore. “Nga pikëpamja ritmo-melodike ky rend karakterizohet nga mungesa e pauzës midis fjalive, gjë që në të shkruar shprehet me mospërdorimin e ndonjë shenje pikësimi. Kur rendi i fjalisë së varur është i anasjelltë, vjen përpara fjalia kundrinore, midis tyre bëhet një pauzë shumë e ndjeshme, e cila pasqyrohet në të shkruar me presje.”(Çeliku et al. 1997, 522)

Me më shumë interes shihet situata, që ka ekzistuar në fillimin e shekullit XX. ...Arti i terapisë bën të mundur, ngacmime të ndryshme të vetë terapistit për çdo klient/pacient për t'i ardhur në ndihmë. ...Teknikat janë instrumente, të cilat terapisti i përdor për të lehtësuar ndërhyrjen gjatë procesit terapeutik. (Laboviti & Peza, Teknikat në psikoterapi, draft, 2016)

Po është kënduar edhe fortësia e duarve të nuses, për të qenë e aftë për punë, për të rritur fëmijët. (Kultura Popullore 1–2, 2012, 43)

Ndahen përgjithësisht me presje fjalitë e nënrenditura të bashkuara pa lidhëza e përemra lidhorë (Domi et al. 1981, 49; Ymeri and Buxheli 2002, 71; Çeliku et al. 1997, 479–621).

Ndahen me presje të gjitha fjalitë e nënrenditura që vijnë para fjalisë kryesore (Domi et al. 1981, 40; Ymeri and Buxheli 2002, 54; Çeliku et al. 1997, 479–621).

Vendosen midis presjesh të gjitha fjalitë e nënrenditura që futen në mes të fjalisë kryesore (e ndajnë fjalinë kryesore më dysh) (Domi et al. 1981, 48; Ymeri and Buxheli 2002, 69; Çeliku et al. 1997, 479–621).

Në pozicion të zakonshëm fjali kryesore – fjali e nënrenditur, nuk ndahen me presje fjalitë kryefjalore, kallëzuesore, kundrinore, krahasore të pabarazisë, kohore dhe vendore me lidhëza (jo me fjalë korrelative) dhe mënyrore pa fjalë korrelative, fjalitë sasiore me lidhëzën *sa* dhe fjalitë shkakore kur vijnë menjëherë pas kallëzuesit të fjalisë drejtuese.

Në Sintaksa e Akademisë merret parasysh rendi i fjalive dhe intonacioni (pauzat, theksimi), në vendosjen e pikësimit. Rendi është

faktor përcaktues për presjen në rastet kur fjalitë e nënrenditura vendosen para ose në mes të fjalisë kryesore.

Në pozicion të zakonshëm fjali kryesore – fjali e nënrenditur, ndahen gjithnjë me presje fjalitë e nënrenditura qëllimore, shkakore (kur nuk vijnë menjëherë pas kallëzuesit të fjalisë drejtuese), kushtore, rrjedhimore, lejore, krahasore të barazisë, vendore me fjalë korrelative, kohore dhe mënyrore me fjalë korrelative.

Në rendin e drejtë, fjali kryesore – fjali e nënrenditur, faktor vendimtar bëhet intonacioni. Duke pasur parasysh se parimi themelor i pikësimit mendohet të jetë sintaksor, si dhe faktin që kemi të bëjmë me një tekst sintakse, do të kishim pritur që mospërdorimi ose përdorimi i presjes në rendin neutral të shpjegohej jo me faktorë intonacionorë, por me faktorë sintaksorë, siç është p.sh. nevoja e fjalës drejtuese për t'u plotësuar me një fjali të nënrenditur, përbërësi që plotëson fjalë e nënrenditur, etj. Kjo dëshmon se faktori kryesor i vendosjes së pikësimit në rendin e drejtë është fonetik dhe jo sintaksor.

1) Fjalitë kryefjalore

Të gjithë tipat e fjalive kryefjalore nuk ndahen me presje në rendin fjali kryesore – fjali e varur:

I është thënë të vijë pa u vonuar¹. (Sintaksa e Akademisë, 504)

Po si ndodhi që e humbe zagarin? (Sintaksa e Akademisë, 504)

Brenda s'merrej vesh fare se ishte dimër. (Sintaksa e Akademisë, 507)

Është fakt se populli shqiptar i kapërceu të gjitha këto vështirësi. (Sintaksa e Akademisë, 504)

Puna është që Besniku s'ka për ta pranuar kurrë një kusht të tillë. (Sintaksa e Akademisë, 504)

Nuk më kujtohet se si ndodhi. (kryefjalore pyetëse e zhdrejtë, Sintaksa e Akademisë, 506)

Fjalitë kryefjalore ndahen me presje në rendin e anasjelltë fjali e varur – fjali kryesore. Fjalitë përemërore gjenden zakonisht në këtë rend, prandaj dhe është i zakonshëm përdorimi i presjes. P.sh.:

¹ Shënimi me bojë të zezë të theksuar është dhënë në mënyrë besnike siç është bërë në punimin origjinal nga janë marrë shembujt ilustrues.

Kush s'lufton, nuk fiton. (kryefjalore përemërore, Sintaksa e Akademisë, 506)

Kush e ka ndjerë erën e revolucionit, e kupton këtë. (Sintaksa e Akademisë, 480)

Megjithatë, këtë tip e gjejmë të përdorur edhe pa presje pas fjalisë së nënrenditur.

Kush duron trashëgon. (kryefjalore përemërore, Sintaksa e Akademisë, 506)

Kush s'beson le ta provojë. (kryefjalore përemërore, Sintaksa e Akademisë, 481)

2) Fjalitë e nënrenditura kallëzuesore

Nuk përcaktohet ndonjë rregull pikësimi në fjalinë e varur kallëzuesore, por nga rendi i detyrueshëm i tyre fjali kryesore – fjali e varur, si dhe nga shembujt ilustrues, mund të nxirret rregulla që ato nuk ndahen me presje (Çeliku et al. 1997, 511–14). P.sh.:

Ndjeu tëmthet t'i rrihnin si çekan. (Sintaksa e Akademisë, 513)

S'është puna ashtu si thua ti. (Sintaksa e Akademisë, 513)

Ai shtirej sikur flinte. (Sintaksa e Akademisë, 514)

Rinia ishte ajo që kishte qenë. (kallëzuesore përemërore korrelative Sintaksa e Akademisë, 512)

Rend të anasjelltë mund të ketë tipi ndajfoljor dhe përemëror, i cili shoqërohet me përdorimin e presjes. P.sh.:

Si jam unë, qofsh edhe ti. (Sintaksa e Akademisë, 513)

Ç'prish punë në këtë mes, është vështirësia që gjejmë për të dalluar cila është trajta e gjuhës së shkrimit dhe cila jo. (Sintaksa e Akademisë, 514)

Ndërfutja e fjalisë së nënrenditur kallëzuesore shoqërohet me futjen midis presjesh të saj:

Ashtu është nusja, si mendoja unë, syzezë, e gjatë. (Sintaksa e Akademisë, 514)

3) Fjalitë e nënrenditura kundrinore

Në rendin e drejtë fjali kryesore – fjali e varur, nuk përdoret presje në periudhën me fjali të nënrenditur kundrinore.

Ja, shiko si vetëtin përjashta! (Sintaksa e Akademisë, 522)

Mund të ndodhë që fjalia kryesore të hyjë në mes të fjalisë së nënrenditur kundrinore, p.sh.:

Cilin mendon të caktojme komandant? (Sintaksa e Akademisë, 523)

Ç'pandehe se është këtu? (Sintaksa e Akademisë, 523)

Mbledhja ka shumë të ngjarë të bëhet këtu. (Sintaksa e Akademisë, 524)

Në ndërtime të tilla nuk përdoret presja. Rendi i anasjellë fjali e nënrenditur – fjali kryesore shoqërohet me përdorimin e presjes. P.sh.:

Ç'bënë ata, ju mos e bëni. (Sintaksa e Akademisë, 523)

Që të shkosh, asnjëri s'të ndalon. (Sintaksa e Akademisë, 523)

Sa kishte ecur, nuk e dinte. (Sintaksa e Akademisë, 523)

4) Fjalitë e nënrenditura përcaktore

Fjalitë e nënrenditura përcaktore ndjekin gjithnjë paraprijësin, prandaj ato ndodhen pas ose në mes të fjalisë kryesore. Pikësimi i fjalive të nënrenditura përcaktore bëhet duke u bazuar te lidhja që krijon fjalia e nënrenditur me paraprijësin. Kur lidhja është e fortë, nuk vendoset presje. Kur lidhja është e dobët, vendoset presje. Fjalia e nënrenditur e ndërfutur futet midis presjeve.

a) Fjalitë e nënrenditura dalluese nuk ndahen me presje kur vijnë pas fjalisë kryesore. Vihet presje në fund të tyre, kur ato hyjnë më mes të fjalisë kryesore.

Po ku kishte ditë më të madhe se ajo ditë që u dha bujqve tokë.
(Sintaksa e Akademisë, 528)

*Në krah të tij ndodhej po ajo pasqyrë ku Stavri kishte krehur flokët,
kush e di sa vjet më parë.* (Sintaksa e Akademisë, 528)

Kjo është punë që s'bëhet. (Sintaksa e Akademisë, 528)

Partizani që po luftonte atje, është yt vëlla. (Sintaksa e Akademisë, 536)

b) Fjalitë e nënrenditura përcaktore përshkruese ndahen me presje në çdo pozicion në periudhë.

Vjollca vështroi me bisht të syrit të shoqin, të cilin e kish përkrah nga e djathta. (Sintaksa e Akademisë, 530)

*Kapërceu urën e Zaranikës, **buzë së cilës ishte centrali me fabrikën e vajit.*** (Sintaksa e Akademisë, 529)

*Juga, **që kishte fryrë tërë natën,** pushoi përnjëherësh nga mëngjesi.* (Sintaksa e Akademisë, 529)

c) Fjalitë e nënrenditura përcaktore ndajshimore, pra ato që luajnë rolin e ndajshimit të veçuar të një përemri, nuk ndahen me presje kur vijnë pas fjalisë kryesore, ato marrin një presje në fund të saj kur vijnë në mes të fjalisë kryesore (Sintaksa e Akademisë, 530). P.sh.:

*Ne **që fituam luftën me pushkë,** do të fitojmë dhe luftën me kazma.* (Sintaksa e Akademisë, 530)

*Ju **që merrni një çikë më mirë vesh,** do të më shpjegoni dot gjë?* (Sintaksa e Akademisë, 530)

Por gjejmë edhe ndonjë rast kur presja nuk përdoret pas fjalisë së nënrenditur. P.sh.:

*Ai **që punon** gëzon.* (Sintaksa e Akademisë, 481)

d) Fjalitë e nënrenditura përcaktore-ftilluese

Fjalitë e nënrenditura përcaktore-ftilluese ndahen me presje vetëm kur hyjnë në mes të fjalisë kryesore.

*Ata shfaqën mendimin **se djali mund të shërohej.*** (Sintaksa e Akademisë, 531)

*Edhe **pyetjes që i bëri një ditë Emira, se ku ishte shkaku i këtij dobësimi,** ai i ishte shmangur.* (Sintaksa e Akademisë, 531)

e) Fjalitë e nënrenditura përcaktore përshkruese

Këto fjali kanë lidhje të çlirët me fjalën drejtuese, prandaj ndahen me presje (Ymeri & Buxheli 2002, 58). Nuk është shënuar gjë për pikësimin e tyre në Sintaksa e Akademisë, por mund të kuptohet rregulla nga shembujt e përdorur për ilustrim.

Ëndërronte që një ditë të ngrinte në shtëpinë e kulturës një orkestër simfonike, gjë që s'e kish bërë asnjë shtëpi tjetër kulture.

f) Fjalitë e nënrenditura përcaktore rrethanore (vendore, shkakore, qëllimore, lejore, rrjedhimore)

Pikësimi i fjalive të nënrenditura përcaktore rrethanore bëhet duke u bazuar te lidhja që krijon fjalja e nënrenditur me paraprijësin. Kur lidhja është e fortë, nuk vendoset presje. Kur lidhja është e dobët, vendoset presje. Fjalja e nënrenditur e ndërfutur futet midis presjeve.

Krerët e vegjël, që nuk jepnin dot para, u ngarkuan të dërgonin më tepër ushtarë. (ngjyrim shtesor, Sintaksa e Akademisë, 533)

Na duhet një njeri që të na tregojë udhën. (ngjyrim qëllimor, Sintaksa e Akademisë, 534)

...s'mund të ketë gjuhë shqipe pa shkronja shqipe e pa shkolla në të cilat të mësohet shqipja... (ngjyrim qëllimor, Sintaksa e Akademisë, 534)

Edhe vëllai im, që është gjithë ai burrë, nuk ia doli dot në majë të selvisë ... (ngjyrim lejor, Sintaksa e Akademisë, 534)

Sytë i morën një shkëlqim të tillë që e ngrohu Colin. (ngjyrim rrjedhimor, Sintaksa e Akademisë, 535)

Në një vështrim të përgjithshëm, parë sipas strukturës, të gjitha këto tipa të fjalive të nënrenditura përcaktore mund të grupoheshin në dy grupe të mëdha: a) komplementuese, dhe b) shtesore. Në tipin e fjalive të nënrenditura komplementuese hyjnë fjalitë përcaktore dalluese, përcaktore-ftilluese, përcaktore-ndajshesore dhe përcaktore-rrethanore me korrelat. Në grupin e fjalive përcaktore shtesore hyjnë fjalitë përshkruese dhe fjalitë përcaktore-rrethanore të zakonshme (pa korrelat).

5) Fjalitë e nënrenditura vendore

a) Fjalitë e nënrenditura vendore jokorrelative

Fjalitë e nënrenditura vendore jokorrelative nuk ndahen me presje në rend normal, ndahen me presje kur paravendosen, futen midis presjesh kur ndërfuten në fjalinë kryesore.

Tek ka rrjedhur, do pikojë. (Sintaksa e Akademisë, 538)

Ku ta dërgoje, atje shkonte. (Sintaksa e Akademisë, 539)

Peri, ku është i hollë, atje këputet. (Sintaksa e Akademisë, 539)

b) Fjalitë e nënrenditura vendore korrelative

Fjalitë e varura vendore korrelative kanë rend të ngulitur pas ndajfoljes korrelat dhe nuk ndahen me presje nga korrelati. Në rast se fjalia kryesore vjen pas së nënrenditurës, atëherë midis tyre vihet presje.

Lëkurëpunuesi shikoi me bisht të syrit andej nga i erdhi zëri.
(Sintaksa e Akademisë, 538)

*Gjuha vete (aty) **ku dhemb dhëmbi**.* (Sintaksa e Akademisë, 538)

Kudo që vinte dorën ai, puna ndryshonte. (Sintaksa e Akademisë, 539)

6) Fjalitë e nënrenditura kohore

a) Fjalitë e nënrenditura kohore jokorrelative

Fjalitë e nënrenditura kohore jokorrelative zakonisht nuk ndahen me presje në rendin normal fjali kryesore – fjali e nënrenditur.

*Ishte djalë **kur vdiq Skënderbeu**.* (Sintaksa e Akademisë, 544)

*Ruaju **sa pa u bërë e liga**.* (Sintaksa e Akademisë, 548)

Rendi normal mund të shoqërohet me presje kur fjalia e nënrenditur është e aktualizuar. Në këtë rast rendi i përbërësve të fjalisë së nënrenditur ndryshon. Rendi normal i përbërësve të fjalisë së nënrenditur kohore është lidhëz – kallëzues – kryefjalë. Kur periudha është e aktualizuar, rendi i përbërësve në fjalinë e nënrenditur kohore bëhet lidhëz – kryefjalë – kallëzues (Sintaksa e Akademisë, 550). P.sh.:

*Këtë mendonte Mehmeti, **kur djali qëndroi, me vetullat vrenjtur, para Xhel Bregut**.*

Fjalia e nënrenditur mund të ndahet me presje edhe në rastin kur ajo thekson veprimin e shprehur në fjalinë kryesore. P.sh.:

*Ende nuk e kishte mbaruar fjalën, **kur u dëgjua zëri i Benit**.*
(Sintaksa e Akademisë, 548)

Fjalia e nënrenditur kohore ndahet me presje kur vendoset para fjalisë kryesore dhe vendoset midis presjesh kur futet në mes të saj. P.sh.:

Kur po kthehej për në zyrë, ai pa një grumbull njerëzish. (Sintaksa e Akademisë, 544)

Me të ardhur shoferi, do të nisemi për në Durrës. (Sintaksa e Akademisë, 547)

Bleta, para se të bëjë mjaltin, bën dyllin. (Sintaksa e Akademisë, 547)

b) Fjalitë e nënrenditura kohore që zgjerojnë një ndajfolje kohe ose emër me kuptim kohor

Fjalja e nënrenditur kohore mund të zgjerojë një ndajfolje kohe ose emër me kuptim kohor. Në këtë rast veprojnë të njëjta ligjësi si në fjalinë përcaktore korrelative dhe në atë përshkruese.

Ajo e përcolli të birin deri te porta dhe u largua nga pragu vetëm atëherë kur s'u dëgjua më zhurma e hapave të tij. (Sintaksa e Akademisë, 542)

Pas përurimit, tamam atëherë kur filloi kjo vapë e parakohshme, punimet u zgjeruan me një ritëm jashtëzakonisht të shpejt. (Sintaksa e Akademisë, 542)

Në mbrëmje, kur u kthye në shtëpi, qielli ishte qeruar krejt. (Sintaksa e Akademisë, 542)

Parimi intonacionor mund të bëjë që të vendoset presje edhe në rastet kur rregulla e përgjithshme parashikon të kundërtën, p.sh.:

Kishte një orë, që ata të katër shëtisnin. (Sintaksa e Akademisë, 482)

Ai ta tregon vendin ty, **posa të kthehet nga ushtria.** (Sintaksa e Akademisë, 546)

Periudha me fjali të nënrenditur kohore mund të shoqërohet me ngjyime të tjera kuptimore, çka kushtëzon edhe përdorimin e presjes. P.sh.:

S'të shkon kot moti, kur je i zoti. (ngjyime kushti, Sintaksa e Akademisë, 543)

Në shembull ngjyrimi është ai i kushtit, prandaj vendoset presja.

7) Fjalitë e nënrenditura mënyrore

Fjalitë e nënrenditura mënyrore mund të zgjerojnë një ndajfolje mënyre ose foljen e fjalisë kryesore. Kur zgjerojnë një ndajfolje mënyre, pra një korrelat, veprojnë të njëjtat rregulla që veprojnë në përgjithësi për fjalitë korrelative. P.sh.:

Më në fund gjithçka kish ndodhur siç kish dashur ai. (Sintaksa e Akademisë, 554)

Fjalitë e nënrenditura mënyrore jokorrelative nuk ndahen me presje në rendin normal, ndahen me presje kur vijnë para fjalisë kryesore dhe vendosen midis presjesh kur futen në mes të fjalisë kryesore. P.sh.:

Zemra i rrihte sikur kërkonte të dilte nga kraharoni. (Sintaksa e Akademisë, 552)

Merre si të duash. (Sintaksa e Akademisë, 553)

Le të thonë si të duan. (Sintaksa e Akademisë, 553)

Mbillet fara si të jetë ara. (Sintaksa e Akademisë, 553)

Ashtu si erdhën, ashtu u zhdukën. (Sintaksa e Akademisë, 552)

Ato, si të shohin, bëjnë. (Sintaksa e Akademisë, 554)

Fjalitë e nënrenditura mënyrore mund të krahasojë gjithë veprimin e shprehur në fjalinë kryesore dhe të ndahet me presje prej saj, p.sh.:

Rrinte i heshtur dhe mendohej të tregohej i qetë, sikur aq i bënte. (Sintaksa e Akademisë, 552)

8) Fjalitë e nënrenditura qëllimore

Fjalitë e nënrenditura qëllimore në rend normal zakonisht nuk ndahen me presje, veçanërisht kur lidhen pa lidhëza me fjalinë kryesore. P.sh.:

Mendonte t'i thoshte ca fjalë të bukura që t'i rrëmbente zemrën. (Sintaksa e Akademisë, 560)

...lëvizi duke përplasur këmbët që t'i ngroheshin. (Sintaksa e Akademisë, 561)

Djali shtrëngoi gojën me dorë për të mbajtur të qeshurit. (Sintaksa e Akademisë, 561)

Njerëzit vraponin të zinin vend në makinë. (Sintaksa e Akademisë, 555)

Ndahen me presje fjalitë e nënrenditura qëllimore në rend normal të paraprira nga lokucionet lidhëzore *me qëllim që, në mënyrë që*.

Qemali punonte me masën e studentëve shqiptarë, me qëllim që t'i përgatiste për luftën që po vinte. (Sintaksa e Akademisë, 561)
Agimi ndalej herë pas here e shikonte prapa, në mënyrë që të mos largohej shumë nga të tjerët. (Sintaksa e Akademisë, 561)

Në këta dy shembuj, lokucionet *me qëllim që, në mënyrë që* mund të zëvendësohen plotësisht me lidhëzën *që* pa humbje kuptimore. Në këtë rast do të duhej që të mos vendosej prisja para fjalisë së nënrenditur. P.sh.:

Qemali punonte me masën e studentëve shqiptarë që t'i përgatiste për luftën që po vinte. Agimi ndalej herë pas here e shikonte prapa që të mos largohej shumë nga të tjerët.

Sinonimia e plotë sintaksore me lidhëzën *që*, kërkon që të zbatohen të njëjta rregulla, sepse kemi të bëjmë me të njëjtën paradigëmë. Për këtë arsye nuk e quajmë të nevojshëm përdorimin e presjes para fjalive qëllimore thjesht sepse ato paraprihen nga lokucionet *me qëllim që* ose *në mënyrë që*.

Në rendin e drejtë, mund të vendoset presje para fjalisë së nënrenditur për të shmangur keqinterpretimin e saj si fjali përcaktore dalluese e fjalës që ka menjëherë përpara.

Ne erdhëm me elektrikistin Pjetër, që tok të lidhim kullë më kullë tela ... (Sintaksa e Akademisë, 555)

Vendoset presje mbas fjalisë së nënrenditur qëllimore kur paravendoset dhe futet midis presjeve kur vendoset në mes të fjalisë kryesore. P.sh.:

Që të arrije majë kullës, nuk duheshin më tepër se dy minuta. (Sintaksa e Akademisë, 561)
Për këtë arsye Sulltani, me qëllim që ta largonte personalitetin e rrezikshëm nga kryeqyteti, e emëroi guvernator në Tripoli. (Sintaksa e Akademisë, 561)

9) Fjalitë e nënrenditura shkakore

Në rendin normal fjali kryesore – fjali e nënrenditur, zakonisht nuk vendoset presje para fjalisë shkakore.

E ke gabim që mendon kështu. (Sintaksa e Akademisë, 570)

Rina u pendua që kishte ardhur aty. (Sintaksa e Akademisë, 570)

Kjo ndodh sepse nuk i paske punuar duart. (Sintaksa e Akademisë, 571)

Ajo vinte në shtëpinë e tij vetëm e vetëm se kishte miqësi të ngushtë me të motrën. (Sintaksa e Akademisë, 571)

Fjalja e nënrenditur shkakore vjen para kryesores, pas saj vendoset presje. Kur fjalja shkakore futet midis fjalisë kryesore, atëherë ajo vendoset midis presjesh. P.sh.:

Meqenëse ishte vjeshtë, puna mbeti për verën e motit të afërm. (Sintaksa e Akademisë, 571)

Xha Lumoja, i inatosur siç ishte, e tërhoqi Cen Metën për mustaqesh. (Sintaksa e Akademisë, 568)

Fjalja e nënrenditur shkakore mund të shkruhet si fjali e pavarur për qëllime stilistikore:

I tillë është Ali Binaku, është kudo e s'është asgjëkundi. Sepse ai është gjithmonë në shtegtim. (Sintaksa e Akademisë, 571)

10) Fjalitë e nënrenditura rrjedhimore

Fjalitë rrjedhimore ndahen rregullisht me presje në çdo pozicion, me përjashtim të tipit të periudhave që kanë ndajfoljet *mjaft* ose *tepër* në fjalinë kryesore (Sintaksa e Akademisë, 578). P.sh.:

I sëmuri ishte tepër i dobët që të linte shtratin. (Sintaksa e Akademisë, 579).

Lumenjtë vinin të rrëmbyer, sa nuk kapërceheshin dot. (Sintaksa e Akademisë, 578).

Gjyshi u egërsua, sa i dridhej tërë trupi. (Sintaksa e Akademisë, 576).

Drita e saj ishte e mjaftueshme për të zbuluar udhën. (Sintaksa e Akademisë, 574)

Megjithatë gjejmë fjali rrjedhimore të pandara me presje edhe në Sintaksa e Akademisë:

Ferdinanti ishte thyer në betejën e Sarnos dhe ndodhej aq keq sa e shoqja kërkonte ndihmë nga besnikët. (Sintaksa e Akademisë, 574)

Ky qe një argument mjaft serioz që kryeredaktori të mos kundërshtonte më. (Sintaksa e Akademisë, 575)

Ulëriti një herë sa u tund pylli. (Sintaksa e Akademisë, 576)

Këngëtari ishte fort i ri, po drita i binte në mënyrë që e rrëfente shumë të ngrysur. (Sintaksa e Akademisë, 577)

Nuk kam bërë ndonjë faj që të më dënojnë. (Sintaksa e Akademisë, 578).

11) Fjalitë e nënrenditura kushtore

Nuk ka një rregull eksplicit për përdorimin e pikësimit në këtë tip fjalish, por nga shembujt e shumtë të përdorur për ilustrim mund të nxirret rregulla lehtë. Fjalitë e nënrenditura kushtore ndahen rregullisht me presje në të tri pozicionet e mundshme.

Bashkimi nuk do të kishte ardhur, po të mos e kishin kujtuar shokët. (Sintaksa e Akademisë, 590)

Martini mund të niset e të marrë udhën e gjatë, mjaft që kampionati të shkojë mirë. (Sintaksa e Akademisë, 590)

Po ta prekja pak në kurriz, bërtiste, ulërinte. (Sintaksa e Akademisë, 590)

Të shikosh punën e madhe që bëhet atje, bindesh për këto që po të them unë. (Sintaksa e Akademisë, 591)

Duke ngritur sytë përpyetë, nuk sheh shumë gjëra. (Sintaksa e Akademisë, 592)

Fëmijës, po s'qau, nuk i japin të pijë. (Sintaksa e Akademisë, 593)

12) Fjalitë e nënrenditura lejore

Nuk ka një rregull eksplicit për përdorimin e pikësimit në këtë tip fjalish, por nga shembujt e shumtë të përdorur për ilustrim mund të nxirret rregulla lehtë. Fjalitë e nënrenditura lejore ndahen rregullisht me presje.

Dhe unë do të dal menjëherë, edhe në qofsha sëmurë. (Sintaksa e Akademisë, 602)

...jeta është e bukur, sado e vështirë qoftë. (Sintaksa e Akademisë, 599)

Në mos e thonë, e mendojnë. (Sintaksa e Akademisë, 603)

Të gjithë e dinin se, megjithëse nuk kishte ndonjë farë arsimi të lartë, punën e njihte dhe bënte si askush tjetër. (Sintaksa e Akademisë, 604)

Nuk përdoret presje kur fjalia e nënrenditur lidhet me fjalinë kryesore pa ndërmjetësinë e mjeteve lidhëse.

Ai mund të vijë edhe pa e ftuar ne. (Sintaksa e Akademisë, 603)

13) Fjalitë e nënrenditura krahasore

Fjalitë krahasore të paravendosura ose të ndërfutura në fjalinë kryesore ndahen me presje. Në pjesën më të madhe të rasteve përdoret presja pas fjalive të nënrenditura krahasore edhe kur ato janë në rendin normal fjali kryesore – fjali e nënrenditur.

Sa më tepër kalojnë vitet, aq më i rëndësishëm bëhet. (Sintaksa e Akademisë, 614)

Më mirë të të dalë syri, se të të dalë nami. (Sintaksa e Akademisë, 610)

Sa arsimtarë ishin, aq programe kishin. (Sintaksa e Akademisë, 608)

Nuk ndahen me presje fjalitë e nënrenditura krahasore në rendin normal kur lidhja me fjalinë drejtuese është e ngushtë (Sintaksa e Akademisë, 616).

Dhe rruga e gjatë dukej shumë më e shkurtër se ç'mund të pandehni ju. (Sintaksa e Akademisë, 616)

Pirroja në çdo mbledhje dukej më i huaj se ç'ishte. (Sintaksa e Akademisë, 616)

U gëzova sikur kisha gjetur një mike të humbur. (Sintaksa e Akademisë, 615)

E ku ka gjë më të bukur se të plakesh me dyfek në dorë. (Sintaksa e Akademisë, 612)

Nuk ndahen me presje fjalitë krahasore që paraprihen nga lidhëza *sa* dhe tregojnë sasi:

Nxitova sa munda. (Sintaksa e Akademisë, 616)

Mate vrapin sa ke hapin. (Sintaksa e Akademisë, 616)

Ha sa të duash. (Sintaksa e Akademisë, 615)

1.3. Parime sintaksore të pikësimit në fjalitë e nënrenditura komplementuese dhe shtesore

Nëse parimi themelor i pikësimit është ai sintaksor, atëherë një qasje krejtësisht sintaksore do të na jepte rezultatet në vijim. Në aspektin sintaksor, fjalitë e nënrenditura ndahen në komplement dhe shtesë / adjunkt në varësi të faktit nëse ato përbëjnë valencë/argument të fjalës drejtuese ose një elementi të saj qoftë në rrafshin neutral ku fjalja shihet si një shprehje e gjuhës që ka në qendër propozicionin, ashtu edhe në rrafshin komunikativ të thënies. Kështu, nëse një fjali nënrenditëse është komplement, nuk duhet të përdoret presja për ta ndarë fjalinë e nënrenditur nga fjala apo sintagma nga e cila varet. Përkundrazi, një fjali nënrenditëse shtesë ndahet me presje nga fjala apo sintagma nga e cila varet pikërisht për të shënuar funksionin jo të domosdoshëm të saj. Në të dy rastet, qoftë në valencën/komplementet sintaksore, qoftë në valencën/komplementet komunikative, një fjali e nënrenditur që kryen funksionin e komplementit, nuk duhet të ndahet me presje. Domosdoshmëria shihet në dy rrafshë: a) në kontekst të ngushtë sintaksor (valencat/argumentet e fjalës drejtuese) dhe domosdoshmëria komunikative (valenca komunikative / tema dhe rema në thënie).

Në rrafshin sintaksor neutral, vështruar sipas strukturës valentore të foljes drejtuese, fjalitë me nënrenditje paraqiten si në vijim.

Fjalitë kryefjalore shprehin një informacion të domosdoshëm për realizimin e kuptimit të foljes së fjalisë drejtuese. Lidhja kuptimore e fjalisë së nënrenditur me foljen drejtuese është shumë e ngushtë, prandaj është e kuptueshme që ato të mos veçohen me presje. P.sh.:

Dihet që ajo është nënë e mirë.

Fjalitë kundrinore varen nga minimalisht dyvalentëshe. Folja drejtuese merr kryefjalën dhe pozicionin e kundrinorit të plotësuar nga një fjali e nënrenditur, p.sh.:

Ai e di që do ta fitojë lojën.

Përbërësit *ai* dhe *që do ta fitojë lojën* kryejnë funksion argumentor në lidhje me foljen *di*, prandaj lidhja sintaksore që krijohet është shumë e fortë, çka motivon mospërdorimin e presjes.

Fjalitë e nënrenditura kallëzuesore shtjellojnë, d.m.th. plotësojnë atë çka thuhet në gjithë fjalinë drejtuese, prandaj ato janë të domosdoshme.

Ishte vëllai im ai që foli.

Në këtë shembull ilustrues, *që foli* krijon një lidhje të ngushtë sintaksore dhe kuptimore me gjithë fjalinë kryesore dhe kjo lidhje grafikisht vihet në dukje me mospërdorimin e presjes.

Një fjali e nënrenditur përcaktore mund të japë informacion të domosdoshëm, siç dëshmohet nga shembulli (a) më poshtë, ose mund të transmetojë informacion jo të domosdoshëm për të dalluar fjalën drejtuese nga një bashkësi elementesh të ngjashme (shembulli *b* më poshtë). Lidhja e ngushtë sintaksore dhe kuptimore që krijohet në shembullin (a) motivon mospërdorimin e presjes në struktura të kësilla. Ndërkaq, në shembullin (b) lidhja sintaksore dhe kuptimore midis fjalisë së varur dhe fjalës drejtuese nuk është e ngushtë dhe kjo shënohet pikërisht me një presje.

a) Libri që lexova më pëlqeu.

b) Lexova një libër, i cili më pëlqeu.

Fjalitë e nënrenditura vendore dhe kohore mund të plotësojnë foljen-kallëzues të fjalisë kryesore ose të gjithë përmbajtjen e fjalisë.

Nuk e kishte mbaruar fjalën, kur u dëgjua zëri i Benit.

Në këtë rast fjalia e nënrenditur “kur u dëgjua zëri i Benit”, plotëson kuptimin e gjithë fjalisë kryesore. Kjo motivon përdorimin e presjes. Kjo mënyrë të menduari që u prezantua këtu, mund të zbatohet për të gjitha tipat e fjalive të nënrenditura.

Zakonisht, rendi i fjalive të nënrenditura në periudhë përdoret edhe për të shënuar temën, remën ose kontrastin, pra ajo që njihet si gjymtyrëzim aktual. Ashtu si një element i fjalisë së thjeshtë mund të dalë në krye të fjalisë për të shënuar një informacion të ri ose të kontrastuar (dukuria e topikalizimit), të njëjtën gjë mund të bëjë edhe një fjali e nënrenditur. Por për të shënuar këto elemente mund të përdoret edhe intonacioni. Megjithatë, në fjalinë e thjeshtë mbivendosja e intonacionit në një përbërës të fjalisë për të shënuar temën, remën ose kontrastin nuk shoqërohet me përdorimin e presjes. Për unifikim, i njëjti parim mund të ndiqet edhe në periudhë.

Kur fjalia e nënrenditur zgjeron kryefjalën ose kundrinën e fjalisë kryesore, nuk e shohim të motivuar të vihet presje thjesht sepse në të folur mbarimi i saj shënohet me pauzë. P.sh.:

Djali që pe quhet Agim.

Dua librin që të kërkova që të ma sillje.

Fjalia përcaktore, ose frazat relative sipas F. Kolecit (2013), mund të jenë komplementuese ose shtesore. Funkcioni komplementues ose shtesor këtyre fjalive u është njohur edhe në gramatikat tona, veçse me termat *fjali dalluese* dhe *fjali përshkruese*.

Kur u kujtua sa larg qenë flakët, që dukeshin aq afër, pati bërë një copë rrugë.

U dha shenja që të ndërrohej turni.

Propozojmë që përdorimi i presjes në rendin fjali kryesore – fjali e nënrenditur të përmblihet në katër rregulla, të cilat po i paraqesim më poshtë.

Rregulla 1. Fjalia e nënrenditur që plotëson kuptimin e gjithë fjalisë kryesore, ndahet me presje. Roli i presjes në këtë rast është të tregojë se fjalia e nënrenditur nuk plotëson një element të fjalisë kryesore, por të gjithë fjalinë kryesore.

Rregulla 2. Fjalia e nënrenditur që plotëson foljen-kallëzues (e shprehur kjo me folje të shtjelluar ose të pashtjelluar) të fjalisë kryesore, nuk ndahet me presje kur përbën një element të domosdoshëm, d.m.th. një valencë të saj/një komplement, si për strukturën semantiko-sintaksore të foljes drejtuese, ashtu edhe në rrafshin komunikativ (në ligjërimin e folur, në thënie).

Rregulla 3. Fjalia e nënrenditur që plotëson foljen-kallëzues (e shprehur kjo me folje të shtjelluar ose të pashtjelluar) të fjalisë kryesore, ndahet me presje kur përbën një element shtesë për strukturën semantiko-sintaksore të foljes drejtuese, d.m.th. një shtesë të saj/një adjunkt.

Rregulla 4. Fjala e nënrenditur ndiqet me presje kur ajo është para fjalisë kryesore dhe vendoset midis presjesh kur ndan më mes fjalinë kryesore (Memushaj 2017).

Nga pikëpamja strukturore, fjalitë e nënrenditura mund të ndahen në tri grupe:

a) Fjala e nënrenditur luan rolin e komplementit të një përbërësi të fjalisë kryesore.

b) Fjala e nënrenditur plotëson kuptimin e fjalisë kryesore të marrë në tërësi dhe jo të një elementi të veçantë të saj.

c) Fjala e nënrenditur shërben si shtesë për një përbërës në fjalinë kryesore.

Me komplement kuptojmë elementin që plotëson një valencë/argument në strukturën argumentore të fjalës drejtuese. Fjala drejtuese nuk duhet të jetë patjetër folje kalimtare që të ketë strukturë argumentore. Ndarja e fjalive të nënrenditura në komplementuese dhe shtesore në gjuhësinë perëndimore studiohet në gramatika të plota përshkuese, si: A Comprehensive Grammar of the English Language (Quirk et al. 1985), The Cambridge Grammar of the English Language (Huddleston & Pullum 2002, 1856 f.), Longman Grammar of Spoken and Written English (Biber et al. 1999), Grande grammatica italiana di consultazione (Renzi and Salvi 1991), etj. Qasja e këtyre gramatikave konsiderohet “tradicionale”, në kuptimin që nuk janë gjenerative, funksionaliste apo të ndonjë drejtimi tjetër modern të kohëve më të fundit.

Në rendin e drejtë fjali kryesore – fjali e nënrenditur:

1) Kur fjalia e nënrenditur plotëson një emër në rasën emërore, emri drejtues dhe fjalia e nënrenditur formojnë sintagmën e kryefjalës, prandaj nuk e shohim të motivuar mjaftueshëm vendosjen e presjes në fund të fjalisë me nënrenditje, siç sugjeron rregulla ekzistuese. Midis sintagmë kryefjalë dhe sintagmës kallëzues nuk vihet presje.

2) Nuk duhet vënë presje para fjalive të nënrenditura kundrinore (në rolin e kundrinorit të drejtë), kallëzuesore, kryefjalore ose përcaktore dalluese. Në të njëjtën mënyrë, nuk duhet vënë presje midis paraprijësit dhe fjalisë që e ndjek atë sepse midis fjalisë së nënrenditur dhe fjalës drejtuese vendoset një lidhje komplementuese/argumentore (në fjalitë korrelative përcaktore, vendore, kohore, mënyrore dhe krahasore e sasiore).

Periudha kushtore semantikisht shpreh kusht, por strukturalisht fjalia e nënrenditur luan rolin e një fjalie të nënrenditur komplementuese kur

plotëson një folje që kërkon të plotësojë pozicionin e argumentit të brendshëm të saj. Në këto raste, fjalia e nënrenditur kushtore nuk duhet të ndahet me presje, njësoj si të gjitha fjalitë e nënrenditura komplementuese.

Në përgjithësi ky sugjerim shkon në një linjë me rregullat ekzistuese. Fjalitë e nënrenditura kryefjalore, kundrinore dhe kallëzuesore janë quajtur fjali plotësuese, ndryshe fthilluese, edhe më parë në gramatikat tona. Ndryshimi është se në bazë të tyre ne kemi sugjeruar një parim sintaksor dhe jo intonacionin, siç bëjnë në përgjithësi Rregullat e Drejtshkrimit. Gjithashtu, parimi sintaksor që sugjerojmë nuk lë vend për thyerje dhe përjashtime për arsye intonacionore, siç bëhet herë pas here në Rregullat e Drejtshkrimit.

Fjalitë mënyrore, edhe pse renditen bashkë me fjalitë e tjera të nënrenditura rrethanore, shfaqin tipare të veçanta. Ato duken se realizohen si komplement. Heqja e fjalisë së nënrenditur rezulton në fjali jogramatikore. P.sh.:

Më në fund gjithçka kish ndodhur siç kish dashur ai.

**Më në fund gjithçka kish ndodhur.*

Do të bësh si të them unë.

**Do të bësh.*

Mbillet fara si të jetë ara.

**Mbillet fara.*

Merre si të duash.

**Merre.*

Midis fjalisë së nënrenditur komplementuese dhe fjalës drejtuese ekziston një lidhje e fortë semantiko-sintaksore, e cila nuk lejon ndarjen e tyre me presje, pra me pauzë të shkurtër, as për arsye fonetike e as për arsye të aktualizimit të thënies.

Nga ana strukturore fjalitë lejore ngjajnë me fjalitë bashkërenditëse, prandaj nuk është nevoja që të ndahen me presje.

Fjalitë rrethanore pa korrelat luajnë të njëjtin rol që luajnë ndajfoljet dhe rrethanorët në fjalinë e thjeshtë, d.m.th. japin informacion shtesë për veprimin e shprehur nga folja drejtuese. Në aspektin strukturor, ato zakonisht nuk janë të domosdoshme për realizimin e strukturës semantiko-sintaksore të foljes drejtuese, me përjashtim të disa foljeve lëvizore që

kërkojnë lokativë, si p.sh. *vë, vendos, shkoj, etj.* Por parë në thënie, d.m.th. në aspektin komunikativ, këto fjali, ashtu si dhe rrethanorët, ata përgjithësisht paraqiten të domosdoshme sepse japin të renë, informacion të kontrastuar, etj. Por nëse këto fjali përbëjnë paraqiten jo të domosdoshme për realizimin e strukturës semantiko-sintaksore të foljes drejtuese, ose të aktualizuara në thënie, atëherë mund të ndahen me presje. P.sh.:

Ja, do të vete gjer në komitet, **se kam punë.** (shtesë)

Këtë mendonte Mehmeti, kur djali qëndroi para Xhel Bregut. (e aktualizuar)

Ende nuk e kishte mbaruar fjalën, kur u dëgjua zëri i Benit. (e aktualizuar)

Ai ta tregon vendin ty, posa të kthehet nga ushtria. (e aktualizuar)

Në rendin e drejtë, mund të vendoset presje para fjalisë së nënrenditur rrethanore për të shmangur keqinterpretimin e saj si fjali përcaktore dalluese e fjalës që ka menjëherë përpara. P.sh.:

Ne erdhëm me elektrikistin Pjetër, që tok të lidhim kullë më kullë tela...

Në rast se vendosen njëri pas tjetrit dy a më shumë përbërës rrethanorë, njëri i shprehur me rrethanor dhe tjetri me fjali të nënrenditur rrethanore, atëherë midis këtyre të dyve vendoset presje për të treguar se të dy plotësojnë foljen e fjalisë kryesore dhe nuk kemi të bëjmë me korrelat. P.sh.:

Do të bësh kështu, si të them unë.

Eja këtu, tek unë.

Ku ta dërgoje, atje shkonte.

Në mbrëmje, kur u kthye në shtëpi, qielli ishte qeruar krejt.

Ajo nuk ishte shumë e shkathët, si ia donte zemra tetos.

Në rast se vendosen njëra pas tjetrës dy a më shumë fjali të nënrenditura që plotësojnë të njëjtën fjalë drejtuese, fjalia e dytë duhet të ndahet me presje që të tregohet lidhja me të njëjtën fjalë drejtuese. P.sh.:

Pas vdekjes së vëllait as e ëma nuk rrojti shumë dhe ndoshta më mirë që vdiq, që të mos shikonte me sytë e saj se si u katandis i biri. Ne erdhëm me elektrikistin Pjetër, që tok të lidhim kullë më kullë tela, që vjershat t'i dërgosh në tela nesër me lajmet e gazetës, Gjela. Shumë herë do të ngrihem si sonte, të lodhur, pa gjumë e me këmbë të vrara për t'u vënë shpatullat maleve tona që armiku të mos kapërcejë, që armiku të mos shuajë asnjë shkëndijë të zjarrit të madh të lirisë.

1.4. Përfundime dhe sugjerime

Pikësimi në fjalitë e nënrenditura përbën një çështje me rëndësi. Në ndihmë të zgjidhjes së problematikës që shtron pikësimi i fjalive me nënrenditje, në këtë punim propozohet një qasje ngushtësisht sintaksore ndaj fjalive të nënrenditura dhe pikësimit të tyre. Konkretisht, fjalitë e nënrenditura ndahen në komplement dhe shtesë / adjunkt në varësi të faktit nëse ato përbëjnë valencë / argument të fjalisë drejtuese ose një elementi të saj qoftë në rrafshin neutral ku fjalia shihet si një shprehje e gjuhës që ka në qendër propozicionin, ashtu edhe në rrafshin komunikativ të thënies. Kështu, nëse një fjali nënrenditëse është komplement, nuk duhet të përdoret presja për ta ndarë fjalinë e nënrenditur nga fjala apo sintagma nga e cila varet. Përkundrazi, një fjali nënrenditëse shtesë ndahet me presje nga fjala apo sintagma nga e cila varet pikërisht për të shënuar funksionin jo të domosdoshëm të saj. Në të dy rastet, qoftë në valencën/komplementet sintaksore, qoftë në valencën/komplementet komunikative, një fjali e nënrenditur që kryen funksionin e komplementit, nuk duhet të ndahet me presje. Një qasje e tillë e vë theksin tek elementi drejtues dhe struktura e tij semantiko-sintaksore në gjuhë dhe ligjërim dhe ka rëndësi jo thjesht në aspektin e risisë teorike, por edhe sepse u ofron përdoruesve të gjuhës një “logjikë” që mund të zbatohet me sukses në pikësimin e fjalive me nënrenditje. Një sistematizim i tillë bën që numri i rregullave të vendosjes së presjes në fjalitë e nënrenditura të zvogëlohet nga 30 në katër. Numri më i vogël i rregullave lehtëson përvetësimin e pikësimit në fjalitë me nënrenditje. Për të arritur këtë sigurisht, është i nevojshëm përditësimi i koncepteve bashkëkohore sintaksore në sistemin universitar dhe parauniversitar.

BIBLIOGRAFI

- Biber, D., Johansson, S., Leech, G., Conrad, S., and Finegan, E. 1999. *Longman Grammar of Spoken and Written English*. Longman.
- Çeliku, M., Domi, M., Floqi, S., Mansaku, S., Përnaska, R., Prifti, S. dhe Totoni, M., 1997. *Gramatika e gjuhës shqipe, II: Sintaksa*. Tiranë: Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë.
- Domi, M., Totoni, M., Cikuli, N. dhe Floqi, S. 1981. *Rregullat e Pikësimit Në Gjuhën Letrare Shqipe (Projekt)*. Tiranë: Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë.
- Huddleston, R. and Pullum, G. K. 2002. *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Koleci, F. 2013. *Frazat relative të shqipes parë në këndvështrimin gjenerativist*. Tiranë: Shtypshkronja 'Klass'.
- Koleci, F. 2015. *Frazat komplementuese*. Kumtesë në konferencën "Prof. Stefan Prifti (1910–1975): figurë e shquar e gjuhësisë shqiptare dhe e arsimit kombëtar", organizuar nga Shoqata e gjuhësisë shqiptare, 6 nëntor, Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, UT.
- Kostallari, A., Domi, M., Çabej, E. dhe Lafe, E. 1973. *Drejtshkrimi i gjuhës shqipe*. Tiranë: Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Akademia e Shkencave e RSH.
- Memushaj, R. 1981. *Rregullat e pikësimit në gjuhën letrare shqipe (projekt)*. "Studime filologjike". Tiranë: ASHRSH. Nr. 4, 219–229.
- Memushaj, R. 2017. *Shqipja standarde: Si ta shkruajmë dhe ta flasim*. 7th ed. Tiranë.
- Quirk, R. Greenbaum, S., Leech, G. and Svartvik. J. 1985. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London and New York: Longman.
- Renzi, L., and Salvi, G. 1991. *Grande Grammatica Italiana Di Consultazione: I Sintagmi Verbale, Aggettivale, Avverbiale. La Subordinazione*. 2 vols. il Mulino.

Ymeri, M. and Buxheli, L. 2002. *Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe*.
Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë
dhe i Letërsisë.